

ПРИРОДНО СОЗЕРЦАЊЕ ПО Св. МАКСИМУ ИСПОВЕДНИКУ И Св. ИСААКУ СИРИНУ

Јона Пафхаусен
Пастирска школа
Чикашко-средњеамеричке
епископије, Салин, Илиноис

Апстракт: Наша цивилизација све што је ван човека, како чулне тако и духовне стварности, посматра на рационалистички начин.

Хришћанско бојословље поглед на стварности заснива на покретничком искуству отаца Цркве, посебно израженом у делима Св. Максима Исповедника и Св. Исаака Сирина. Код ових отаца налазимо да је основ човековој поимања стварности везан нераскидиво за очишћење од страсти, аскетичко бојословље (*via negativa*), изучавање Писма и борбу са стварима као обухватнији процес сазнања у коме се открива сва лепота како чулној тако и умној свету. Све што је ради тога да човек досеigne јединство и познање Бога кроз љубав. У светлу тога, ми као хришћани треба да практикујемо овај начин живота као наш одговор на савремене еколошке проблеме из разлога што он користи мења наш доживљај природе и постојања.

Кључне речи: nous (νοῦς), theoria (θεωρία), via negativa, аскеза, бесстрашће, умна молитва, јединство са Богом, екологија.

Када неко досегне увиде у све што је створено на путу свога подвига, он бива уздигнут изнад тога да се моли само за себе у оквиру својих ограничења; јер је сувишно да тада надаље поставља себи ограничење молитви уз помоћ (утврђеног) времена или Часова; његова молитва је прекорачила случај када се моли или славослови када он (тако) хоће. Надаље он налази да су његова

чула константно умирена и помисли постојано омеђене свезом удивљености; он је стално испуњен виђењем испуњаваним славословљем које се збива без покретања језика. Понекад, опет, када се молитва продужава од себе, ум бива узет као да је у небесним, и сузе теку као из извора, квасећи неконтролисано цело лице. Све време такав човек је непомућен, миран и испуњен дивљењем испуњеним виђењем. Врло често њему неће бити допуштено чак ни да се моли: ово је уистину (стање) престанак који превазилази молитву када он бива непрекидно задивљен Божијим делом стварања – попут људи опијених вином, (јер) ово је „вино које чини да се људско срце радује.“

(Isaac, II: XXV, §1–5, p. 151)¹

Увод

Природно созерцање, *theoria physike*, је суштинска категорија у православној духовној терминологији за човеков однос према природном окружењу. Природно созерцање је стање у духовном узрастању где је душа очишћена од деловања страсти и која је враћена у природно стање људског постојања, људске природе каква је створена да буде. Стога особа која је очистила себе и која је просветљена благодаћу имаће јединствен поглед на то како да живи у створеном свету, који је уобличен његовим просветљеним погледом. Ово стање природног сагледавања (созерцања) је превазилажење концептуалних/умствених категорија и њима својственог дуализма. То је пре неподељено искуство синергије свих створених бића и Творца, где је појединац пре део него субјективни (самостални) посматрач. Не само да ће духовно зрео хришћанин имати суштински другачију перспективу и искуство; он ће тежити да живи сходно том виђењу и да привлачи друге у њега.

Другим речима, цела творевина бива посматрана кроз тајну Бога, кроз светотајинско искуство заједнице. Речима Св. Исаака:

„Свет се помешао са Богом, и творевина и Творац постадоше једно! Слава Ти за Твој неистраживи промисао: заиста ова тајна је огромна.“

(Isaac, II: V, §18, p. 14)

¹ Sebastian Brock, *Isaac of Nineveh: „The Second Part“* (Louvian: CSCO, 1995), chaps. IV–XLI.

Створени свет је по себи освећен и мора бити третиран као нешто свето јер је возглављен у Исусу Христу (Еф. 1, 10).

Сазнање

Многи термини који се користе у савременој православној духовности и богословљу су грчки, као што су *nous* (νοῦς), *theoria* (θεωρία), и други. Мада они имају веома специфична значења у њиховом изворном смислу и различита друга значења која су се развила кроз векове, морамо да погледамо како их ми користимо и ша су наше културне и лингвистичке предрасуде учинили тим појмовима. Као савремени западњаци, склони смо да претворимо ове ствари у конкретне предмете или процесе, рационално објашњиве и описиве. Зато *nous* мора да означава ствар, део душе, који има посебну функцију. *Theoria* мора да значи неку врсту духовног виђења које има објективни садржај доживљен субјективно (лично). Ми желимо конкретно постојеће „ствари“, које могу бити одређене и опредељене. Ово је, сматрам, због својственог дуализма у нашем језику и култури, који структурално категорише све, правећи разлике. Ово је неизбежно, на једном нивоу. И његове дефиниције су обмањујуће, ако не погрешне.

Морамо ићи ван стварног језика и разумевања тако да ови термини – *nous*, *theoria*, виђење итд. – могу једино бити разумљиви и препознати као видови свести или свесности; они нису „ствари“ или стања. *Nous* може најбоље бити мислив као средиште свести, као способност опажања. *Theoria*, сагледавање (созерцање) или виђење, је стање самосвести *nous*-а (ума) која превазилази објективно рационалну свесност или било какве појмовне облике. Као што Свети Исаак каже:

„Али понекад они означавају созерцање (*theoria*) што другде називају ‘духовна молитва’; или понекад именују као ‘познање’ (*gnosis*), или ‘откривења духовних ствари.’ ...

Прецизни термини могу бити установљени само за земаљске ствари; за ствари које се тичу Новог Света то није могуће: све што је присутно је једноставна искрена свест(знање) која иде изнад свих имена, знакова, слика, боја, облика или смишљених термина. Због тога, једном када је душа уздигнута изнад овог круга (Ис. 40, 22) видљивог света, Оци користе било коју ознаку која се односи на ову свест (знање), будући да нико не зна која

би имена требало да буду. Али [ми користимо такве термине] да би мисли душе могле да се придржавају за нешто“

(Isaac, *Syriac Fathers*, disc. XXII, 257–258)²

Природно сагледавање је у вези са стањем свести које је достигнуто кроз подвижничку дисциплину. То није вежбање, по мишљењу Светог Исаака. То је пре плод благодати у личности прочишћеној од последица/реакција на страсти, тако да он може гледати подједнако телесним и духовним очима (*nous*).

Према Светом Максиму, природно созерцање је духовна пракса, созерцање створених бића:

„Налазећи се у созерцању ствари видљивих, ум испитује или њихова природна својства, или она која она означавају, или пак тражи сам њихов узрок.

...

Занимајући се пак созерцањем ствари невидљивих, ум истражује природна својства њихова, узрок њиховог постанка и последице њихове, и какав је о њима промисао и суд Божији.“

(Max., *Love* §98, §99, p. 64)³

Ово није научно истраживање које користи рационалне принципе и појмове у односу на порекло створених (бића) или од чега се састоје. Ово је пре духовна перцепција створених бића у односу према Богу и осталим бићима, ланац зависног настајања, и њихова усклађеност са остатком створеног света. Умно опажање је усредсређено на материјални свет, и заједно са осећањима и разумом он (ум – *прим. прев.*) опажа присуство Бога, његову вољу и славу кроз материјални свет.

„Када ум постигне делатне врлине, тада напредује у разборитости, а када постигне духовно созерцање, напредује у знању. Својство прве (разборитости) је да уведе подвижника у разликовање врлине од порока; а својство другог (знања) је да води свог заједничара у познање својства бестелесних и телесних бића. А благодати богословља удостојава се ум онда, када на

² Види: St. Isaac the Syrian, *The Syriac Fathers on Prayer and Spiritual Life*, trans. Sebastian Brock, Kalamazoo, Mich.: Cistercian Publication, 1987.

³ Види: St. Maximus the Confessor, *Philokalia*, vol. 2, London: Faber & Faber, 1981 (ми ћемо у тексту *Главе о љубави* наводити по: Св. Максим Исповедник, *400 глава о љубави*, превод архим. Артемије Радосављевић, Призрен 1992 – *прим. прев.*).

крилима љубави, превазишавши и делање и созерцање, пребива у Богу, испитујући Духом Светим његова својства, колико је то могуће уму човека.“

(Мах., *Love* §26, р. 69)

Стога усхођење кроз врлине до разликовања а онда до сагледавања унутрашњих начела (логоса) створених бића, анђела и материјалног, човека узноси благодаћу у стварност богословља. Прво је пажња усмерена на себе, у практиковању врлина; онда на створени свет, спајајући чулно опажање са умним; коначно, пажња је љубављу усмерена на Бога. Међутим, очишћење је најпре неопходно, из страха да пажња не буде одвучена на страсти кроз занимање за појмовне (умне) представе⁴ која побуђују страсне реакције.

„Док не будеш сасвим очишћен од страсти не би требало да се упушташ у природно сагледавање кроз представе чувствених ствари; јер до тада такве представе могу уобразити твој ум тако да се он повинује страстима. Ум који, храњен чулима, пребива у уображавању видљивих облика чувствених ствари постаје творац нечистих страсти, јер није кадар да напредује кроз созерцање са њим сродних умствених стварности.“

(Мах., *Var Texts* §75, р. 204)

Ако уобразиља обухвати умне представе, особито оне које су оптерећене емотивном (афективном) енергијом, спречиће усхођење ка сагледавању, и човек ће остати у имагинарној (уображеној) стварности. Ово је стање обмане (прелести) и веома је опасно. Пут созерцања и духовног виђења захтева одсецање размишљања о појмовним облицима и представама чувствених ствари све док те ствари не престану да побуђују реакције. Иначе, садржај размишљања биће једноставно уобразиља.

⁴ Овде смо следили дословном преводу. Мада, следећи нашем богословском речнику, слободно можемо користити и реч уобразиља. Сходно Св. Максиму, уобразиља и јесте умна представа која је сложена из самог појма или ствари (нпр. новац, богатство, злато, жена) и страсти, тј. острашћеног доживљаја који ствара у души жељу за задовољењем и поседовањем те стварности. Она је у себи дубоко солипсистична и окренута слепом задовољењу властите жеље и осећања недостатка изопаченог првородним грехом. Св. Максим би у овом случају користио појам себељубља [φιλαντία] (*нај. њрев.*).

Via Negativa

Духовно виђење, *theoria*, једино може бити достигнуто кроз процес очишћења од егоцентричних страсти, просветљењем благодаћу, и превазилажењем рационалног поимања. То је пут аскезе и пут апофатичког усхођења изнад појмовних категорија. Онда и само онда човек може да има одвојеност⁵ неопходну за чисто виђење Бога и творевине. То захтева подвижнички (дисциплинован) живот.

„Вежбање тела у непокретности очишћује тело од [нечисте] ствари у њему. Али вежбање ума смирава душу, прочишћује њене грубе мисли на ствари које ишчезавају, и изводи је из стања где су помисли страшћу обузете у стање где су оне покренуте њеним божанским виђењем. Ово божанско виђење је приближава обнажености ума које се назива нетварном *theoria*. И ово је духовно вежбање. Јер оно подиже поимање са земаљских ствари, и приближава је пређашњој *theoria* духа, и представља је Богу кроз божанско виђење неизрециве искомске славе (и ово је покрет сагледавања Величанства Његове природе) и одваја је од света и свести о њему...

Телесно вежбање које је угодно Богу назива се телесним напорима (подвизи) који се чине ради чишћења нашег тела практиковањем врлина кроз видљива дела, којима је прочишћена нечистоћа тела. Умно (ноетичко) вежбање је: непрекидна делатност срца у размишљању о суду, односно, о праведности Божијој и о суду који је објавио; непрекидна молитва срца, свест о деловању промисла и старања Божијег у овом свету истовремено појединачно и уопштено; бдети над страстима, из страха од сусрета са било којом од њих у тајанственој и духовној стварности. Ова делатност срца се назива умно (ноетичко) вежбање. Овим подвигом, који се назива и исправна делатност душе, срце је очишћено и одвојено од учешћа у животу који је подједнако пролазан и супротан природи. Због

⁵ За ову врсту одвојености често се у нашој литератури користи појам *огрешености*. Аутор указује на учење и праксу отаца да ум тек онда када остави све врсте умног анализирања и философске дијалектике може непомућен и истински да заједничари са Богом. Јер виђење у православном богословљу не подразумева релацију субјект-објект (посматрач-посматрано) него подразумева сусрет лицем к лицу, две личности, Бога и човека у љубави које истодобно подразумева и познање Бога али и његове творевине и промисла и суда о њој. О овоме, поред Св. Максима, говори и Св. Григорије Палама у својим *Тријадама*; види *Слова у одбрану свештих исихаста*, превод С. Јакшић, Беседа, Нови Сад 2012 (*нај. прев.*).

ове прочишћености и одвојености, она почиње стално да буде покретана поимањем (*theoria*) чулних ствари које су створене за тело да их користи и расте и кроз чије служење, сва четири елемента тела добијају енергију.

Но, духовно вежбање је одвојено од чула. Ово је вежбање које су описали Оци, наине када год умови светих приме личносну (ипостасну) *theoria*, када је чак и сировост тела узета, тада њихово виђење постаје духовно. „Ипостасна *theoria*“ се односи на првобитно стање људске природе. И од овог личносног виђења човек је покренут и вођен ка ономе што се назива јединствено знање које је, једноставно речено, страхом испуњено дивљење Богу. Ово је стање величанственог начина живота (подвига) [Гр: добре ствари које предстоје], којим нам је подарена слобода бесмртног живота након васкрсења. Тамо људска природа не престаје да се испуњена страхом диви Богу, и нема помисао ни о чему створеном...”

(Isaac, I: 43, p. 213–214)⁶

Ум Отаца и читање Светог Писма

Доста се прича о „уму Отаца“ – изразу о. Георгија Флоровског. Аскетски пут негације (апофазе – *прим. њрев.*), кроз самодисциплину и самоиспражњење, јесте пут Отаца. Никакво академско изучавање или пракса не могу довести до природног сагледавања, а камоли *theologia*; само пост и молитва, молитвено тиховање,⁷ литургијска дисциплина, и Свете Тајне.

Али шта је „ум Отаца“? Они су, свакако, били веома добро образовани у философији, историји, књижевности, и класичним наукама. Већином су били из вишег сталежа, образоване и свештеничке елите, или синови епископа попут Кападокијаца. Има неколико изузетака од овог правила, као што је Св. Симеон Нови Богослов. Али њихово образовање није било само интелектуалистичко и културно. То је било монашко образовање, засновано на покајању и упражњавању кроз ученичку послушност духовном оцу. Оци су били већма монаси који су се одрекли света, чак и ако су били епископи

⁶ *The Ascetic Homilies of Saint Isaac the Syrian* (Boston: Holy Transfiguration Monastery, 1984).

⁷ Овде смо сматрали да је израз „hesychast contemplation in silence“ најбоље превести као „молитвено тиховање“ (*нај. њрев.*).

и служили на царском двору. Њихов живот је био усредсређен на духовно усхођење кроз покајање и аскезу. Били су погружени у Свето Писмо, многи су га знали напамет. Свето Писмо је било основ њихових молитава, како богослужбених тако и личних (приватних). Али прави смисао тумачења је било духовно виђење: природно созерцање: Као што каже Свети Максим:

„Спољашњи вид тумачења Писма сагласно чулној перцепцији мора бити укинут, јер он очигледно потпомаже страсти као и склоност према ономе што је привремено и пролазно. Другим речима, морамо разорити страствене покрете чула с обзиром на чувствене објекте, као да уништавамо децу и унуке Саулове (ср. 2. Сам. 21, 1–9); морамо ово учинити успињући се на висине природног созерцања кроз тајинствена тумачења божанских речи, уколико желимо да било како будемо испуњени божанском благодаћу.

Ако је Закон схваћен дословно, он је непријатељски расположен према истини, као што беху Јевреји, као и било ко ко поседује њихово настројење ума. Јер такав човек ограничава силу Закона само на слово, и не напредује ка созерцању, које открива духовно знање мистично скривено у слову; јер ово созерцање посредује између симболичних представа истине и саме истине, и води своје посвећенике од друге према првој. Насупрот томе, он одбацује потпуно природно созерцање и искључује себе из посвећења у божанске стварности. Они који прилежно теже ка виђењу ових стварности морају стога разорити спољашње и пролазно тумачење Писма, подложно времену и промени; и они то морају учинити помоћу природног созерцања, узношени на висине духовног знања.“

(Max., *Var Texts* §36, §37, p. 269)

Оци, иако знајући Писмо, већином га нису користили за расправу. Они су то чинили, и њихова тумачења су основа за касније проучавање. Међутим, основна намена Писма је била основ за размишљање. На Западу ово се називало *lectio divina*, али основна пракса била је заједничка за целу Цркву. Нису толико анализирали текст колико су се с њим молили, интегрисали га у своју свест, ум и срце. Нису подвргавали текст критичком испитивању него су га користили анагошки: да се кроз речи уздигну до Логоса (Речи). Користили су га као одскочну даску за созерцање, размишљајући изнова и изнова све док ћутање не

уграби ум и духовно виђење не саопшти надразумско поимање Логоса. Зато читање Светог Писма постаје средство заједничарења. Анализа и тумачење Св. Писма – дословно, морално, типолошко, алегоријско – долазило је као споредно, користећи ова умствена оруђа.

„Понекад ће библијски стихови сами постати слатки у устима, и једноставна реченица молитве се понавља у недоглед, без да се човек тога заситио и да жели да пређе на друго. Понекад од молитве бива рођено созерцање: ово прекида усмену молитву, и човек који посматра ово је као тело без душе која је у чуду. Ово називамо способношћу „молитвеног виђења“; оно се не састоји ни од каквог лика или описивог облика, као што непромишљени људи говоре. Ово молитвено виђење има такође своје степене и различите дарове, но све до ове тачке то је и даље молитва, јер мисао још није прешла у стање где нема молитве – јер постоји нешто изузетније од молитве. Јер покрети језика и срца током молитве делују као кључеви; оно што долази након овога је истински улазак у ризницу: од ове тачке па надаље уста и језик мирују, тако као и срце – ризница помисли; ум – господар чула; и одважан дух – та брза птица; заједно са свим средствима и способностима које имају...

Крећући се од чистоте молитве, када је човек прешао ову границу, ум се не моли, нема покрета, суза, власти, слободе, нема захтева, жеља, нема жудње за било чим чему се надао у овом свету или ономе који ће доћи. Из тих разлога, после чисте молитве више нема молитве: различити подстицаји које побуђује молитва узносе ум горе до тачке слободе: због тога постоји борба у молитви. Али преко границе, не постоји молитва већ дивљење. Од те тачке ум прекида молитву; постоји способност (са)гледа(ва)ња, али ум се не моли уопште.“

(Isaac, *Syriac Fathers*, disc. XXII, 253–254)⁸

Циљ духовног усхођења је свесна заједница са Оцем кроз Сина у Светоме Духу: бити сједињен у *hypostasis* (ипостаси – личности) Логоса благодаћу Духа и тако знати Бога као Оца. Ово је истинско богословље, *theologia*, и оно може бити испуњено одбацивањем свих појмова и категорија и просветљењем Духом. Може јој се приступити једино сагледавањем, изнад молитве.

⁸ Види St. Isaac the Syrian, *The Syriac Fathers on Prayer and Spiritual Life*. Види такође S. Brock, *Isaac of Nineveh: „The Second Part“*, chaps. IV–XLI.

Тежња за интелектуалним бављењем богословљем, без подвижничког основа, очишћења од самољубивих страсти и созерцања, била је незамислива. Сада је, међутим, то правило. Зато је академско богословље постало игра појмова, још једна област философије. Истинска философија је увек означавала подвижнички живот, који води изнад појмовног и рационалног у област духовног виђења, природног созерцања и *theologia*.

Многи прости људи замишљају да је философски облик мишљења (пред)окус овог општења које преноси красоте свих тајни Божијих. Блажени епископ Василије (Свети Василије Велики – *прим. ирив.*) говори о овоме у писму своме брату, где прави разлику у овом опажању творевине које свети стичу/примају – које је, лествица ума о којој говораше блажени Евагрије, и бивствовање уздигнуто изнад сваког обичног виђења – и опажању философа. „Постоји,“ вели он,

„општење које отвара врата тако да можемо завирити у знање створених бића (бивствујућег), али не у духовне тајне“. Он назива „знање“ философа приземним знањем, „јер он вели да чак и они који су потчињени страстима могу имати ову врсту знања; међутим, ово опажање које свети примају својим разумом као последицу благодати, он назива, „(по)знање вишњих духовних тајни.“

(Isaac, II: XXV, §7–8, pp. 153–154)

Бестрашће

Аскетски процес покајања напредује од спољашњег опхођења до стражења над помислима и контролом унутрашњих покрета (реакција). Одатле, оно се креће ка сећању на Бога – буђење духовне спознаје или ноетичке (умне) самосвести – и у област мистичне молитве. Ово напредовање захтева константно самоодрицање, довођење воље под контролу разума. Онда човеково целокупно биће, чула, и самосвест бивају изнова обједињени благодаћу кроз опажање присуства Божијег и синергију са божанском вољом кроз послушност. Први степен ове аскетске активности назива се *praktike*, процес очишћења кроз самоодрицање. Она води ка просветљењу и са њим ка природном созерцању. Коначно, кроз подвиг, тело и душа су обожени и опажају духовну *theoria* истинске *theologia*.

„Чији је ум непрестано окренут ка Богу, његова похота пре-

раста у божанску чежњу, а афект му се преобраћа у божанску љубав. Јер ум дуговременим заједничарењем у божанском просветљењу, поставши сав светозаран, и потчинивши себи свој страсни део, преобраћа га, као што је речено, у непроцењиву божанску чежњу и у непрестану љубав, свецело га преводећи од земних (ствари) ка божанском.“

(Max., *Love* §48, p. 73)⁹

Природно созерцање подразумева ум који је ослобођен од страсти: *apatheia* или бестрашће. То не значи да је неко слободан од помисли или подстицаја него да су они под контролом. То значи да када се појаве појмовни облици, сећања, мисли или *logismoi*, нису „набијени“ емотивном (афективном) енергијом која некога несвесно покреће да делује. А и ако јесу, човек има довољно самоконтроле да их одбаци. Ово је плод послушности и позорности, тако да се не прихватају или се задовољавају никакве страсне реакције. Пут до овога је стално откривање помисли духовном оцу (или мајци) а, нарочито, у вежбању да се ум умири молитвеним тиховањем. Безмолвије без острашћених помисли је већ укус бестрашћа, сходно Св. Максиму Исповеднику:

„Први облик бестрашћа је потпуно уздржање од стварног чињења греха, и може се наћи код оних који почињу духовни пут. Други је потпуно одбацивање сваког саглашавања са злим помислима; ово се налази код оних који су постигли умствено учествовање у врлини. Трећи је потпуна непокретност страсне жеље; може се наћи код оних који умно (ноетички) созерцавају унутрашњу суштину видљивих ствари кроз њихове спољашње облике. Четврти облик је потпуно прочишћење чак и од неострашћених слика; то се може наћи код оних који су свој ум начинили чистим, прозирним огледалом Бога кроз духовно знање и созерцање. Ако си онда очистио себе од дејстава покретан страстима, ако се ослободио себе од душевне сагласности са њима, ако си зауставио надражај страсне жеље, и прочистио свој ум чак и од неострашћених слика које су некад биле предмет страсти, постигао си четири основна облика бестрашћа. Издигао си се из области материје и материјалних ствари, и ушао си у подручје умствених стварности, умног, спокојног и божанског.“

(Max., *Var Texts* §51, p. 222)

⁹ Превод цитиран по: Св. Максим Исповедник, *400 љава о љубави*, превод архим. Артемије Радосављевић, Призрен 1992, стр. 84 (*нај. љев.*).

Борба са *logismoi* је средишња тачка овог процеса. Такође, ово је борба са егом, који је по себи и извор и творевина човекових помисли. Стални напор да се одсеку страсне помисли и реакције укидају его и потчињавају вољу уму. Циљ је да разум сачува пажњу, да стражари над страсним помислима, да срце може да се моли. Ово је оно што Оци називају „силазак ума у срце“. То је почетак чисте молитве.

„Чистоћа или нечистоћа молитве састоји се од следећег. Ако, у времена када ум позива нека од ових осећаја које смо навели да принесе на жртву, он у то жртвовање меша некакву страну помисао и расејаност, тада се назива нечистим... Али када је ум чезне за овим осећајима – ово зависи од упорности у време (понизне) молитве, и резултат је његове огромне жудње –поглед његовог осећаја је привучен оком вере иза унутрашње завесе срца, и врата вере су тиме ограђена, држећи напољу противне помисли...“

(Isaac, *Syriac Fathers*, disc. XXII, 256)

Из овог стања свести неузнемираваног *logismoi* или било каквим појмовним обликом, и чулима оживљеним и обоженим благодаћу, очишћен ум посматра целокупну творевину и свестан је Бога који прожима цео космос. То је опажање које превазилази однос субјект–објект, чак и субјект–субјект. То је пре опажање у Богу – не виђење Бога у свим стварима него пре виђење свих ствари у Богу. Овај поглед је суштински неподељен, неконцептуалан и причастан. Ово природно созерцање је актуализација заједничарења, учешће у „*nois* (уму) Христов(ом)“. Што дубље неко иде, све мање је свестан свог индивидуализма, јер у стању чисте спознаје нема објеката, све је у Богу, и Бог блиста кроз сва створена бића. Он је виђење и субјект, основ бића и живот свега. Он је јединство свега створеног. „Све је Њиме и за њега саздано, и све у Њему постоји“ (Кол. 1, 16–17).¹⁰

Вера је знање које се не може рационално доказати. Ако се такво знање не може рационално доказати, онда је вера натприродна веза кроз коју смо, на несазнатљив и подједнако недоказив начин, уједињени са Богом у јединству које је изнад поимања.

¹⁰ Навод из Посланице Колошанима је цитиран према преводу Комисије САС СПЦ (нај. прев.).

„Када је ум у непосредном јединству са Богом, то врлинско својство у њему од врлине којом он поима и бива поиман је потпуно обустављено. Чим он активира ово својство поимањем нечега што последује Богу, доживљава сумњу и одваја се од надразумног јединства. Докле год је ум уједињен са Богом, и када је превазишао природу и постао бог по учествовању, имаће преображен закон природе као да помера непокретну планину.“

(Max., *Var Texts* §12, §13, p. 190)

Јединство са Богом, неподељена свест у Богу, стање живота које ће доћи. То је стање обожења у коме се духовно виђење, знање и љубав збрајају. Оно што их спаја је пажња. Пажња није ствар воље; то је пре способност *noûs* и дејствује у синергији са Божијом енергијом и вољом. Што се човек више очишћује, што је већа синергија, све док Бог није једини субјект у јединству постојања по благодати.

„Када једном дејство Духа почне да влада над разумом – руководитељ чула и мисли – онда урођена слобода избора бива одстрањена, и тада је разум по себи вођен, а не више који води... Не уређује надражаје у уму како жели, већ у то време очаравајуће стање влада над оним што је обдарено природом, водећи га у правцу којег он није свестан. Јер у то време човек не поседује више вољу, чак и не зна да ли је у телу или ван њега, као што Писмо сведочи.“

(Isaac, *Syriac Fathers*, disc. XXII, 259)

Или, како Свети Максим пише:

„Два су највиша стања чисте молитве. Једно се дешава онима који се баве делањем, а друго онима који се баве созерцањем. Прво настаје у души од страха Божијег и добре наде, а друго од божанске љубави и савршене чистоте (душе). Карактеристични знаци првог степена су: ум се сабира у себе од свих светских појмова и моли се без расејаности и сметње као да пред њим стоји сам Бог, као што стварно и стоји. А знаци другог (степенa) су: ум у самој чежњи молитве бива уграбљен од божанске и бескрајне светлости, и савршено не осећа ни себе ни ишта друго од постојећег, до Јединога Који је љубављу у њему и створио такво просветљење. У таквом

стању ум желећи да сазна истину о Богу, добија чисте и јасне одговоре о њему.“

(Max., *Love* §6, pp. 65–66)¹¹

Очишћен и просветљен човек не види више себе ван Бога и природе него пре као саставни део. Кроз просветљење природним сагледавањем, он све ствари види у целости, не на субјективан начин. Све ствари образују јединство у различитости и многоврсности укључујући и њега. Зато он може упражњавати своју улогу у њему насупрот покушавања да у њему доминира и контролише. Као и Св. Исааку, и њему срце гори од љубави према целој творевини, видљивој или невидљивој, чак и према гмизавцима, бубама и демонима. Обојени човек живи на Земљи како Адам и Ева у Едемском врту – у хармонији са свиме створеним и у синергији са Богом.

„Шта је милостиво срце? То је срце које пламти зарад творевине, за људе, птице, животиње, демоне, и за сваку створену ствар; и сећањем на њих очи милостивог човека проливају изобилне сузе. Снажним и жарким милосрђем које обузима његово срце и са својим великим саосећањем његово срце је смирено он не може да поднесе било какву рану или благу тугу у творевини. Због овога он непрекидно приноси молитву са сузама чак и за неразумне звери, за непријатеље истине, и за оне који су му нанели зло, да буду заштићени и задобију милост. И на неки начин се моли и за гмизавце због његове саосећајности која неизмерно пламти у његовом срцу које се уподобило Богу.“

(Isaac, I: §71, pp. 344–345)

Ми можда нисмо у могућности да учинимо много по питању глобалног загревања и еколошке катастрофе, да тешимо себе мишљу да смо „одрадили свој део“ прерадом и смањивањем емисије угљен-диоксида. Али оно што можемо да учинимо јесте да родимо Хришћане који ће не само јасно да виде него који сагледавају творевину као одраз и тајну Бога који може, такође, и друге увести у такво виђење. Онда, човек живећи у средишту творевине, испуниће улогу за коју је створен: да Богу принесе творевину као благодарење, као њен свештеник, упражњавајући власт и бригу за сва створења у синергији са Божанском љубављу.

¹¹ Превод цитиран по: Св. Максим Исповедник, *400 глава о љубави*, превод архим. Артемије Радосављевић, Призрен 1992, стр. 72 (*нај. њрв.*).

„Нађимо уточиште у Господу,
И усходимо полако ка месту,
Где мисли пресушују,
И осећаји нестају,
Где сећања ишчезавају,
И страсти умиру,
Где људска природа постаје светла,
И бива преобразена,
Колико стоји у другом свету.“

(Isaac, II: X: §28, p. 47)

Библиографија:

Св. Григорије Палама, *Слова у одбрану светиших исихасџа*, превод С. Јакшић, Беседа, Нови Сад 2012.

St. Isaac the Syrian, *The Syriac Fathers on Prayer and Spiritual Life*, trans. Sebastian Brock, Kalamazoo, Mich.: Cistercian Publication, 1987.

The Ascetic Homilies of Saint Isaac the Syrian, Boston: Holy Transfiguration Monastery 1984.

St. Maximus the Confessor, *Philokalia*, Vol. 2, London: Faber & Faber, 1981.

Св. Максим Исповедник, *400 љава о љубави*, превод архим. Артемије Радосављевић, Призрен 1992.

Sebastian Brock, *Isaac of Nineveh: „The Second Part“*, Louvian: CSCO, 1995.

Изворник: Metropolitan Jonah (Paffhausen), „Natural Contemplation in St. Maximus the Confessor and St. Isaac the Syrian“, *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, edited by John Chryssavgis and Bruce V. Foltz, Fordham University Press 2013, 46–58.

Превод са енглеској:
Владимир Пекић

Примљено: 4. 2. 2016.
Исправљено: 18. 2. 2016.
Одобрено: 25. 3. 2016.

NATURAL CONTEMPLATION IN ST. MAXIMUS THE CONFESSOR AND ST. ISAAC THE SYRIAN

Jonah Paffhausen

Pastoral School of the Diocese of Chicago & Mid-America

Summary: When we speak about man's relation to creation, about environment, in contemporary world objectifying attitude to nature that is present, which has its own climax in egoistic and destroying usage of environment and its resources for realization of individualistic pleasure both personal and entire mankind. Reason is that man observes the world, and everything that is outward him, in rationalistic manner. Our western civilization tend to make terms which are in domain of spiritual and noetic, such as nous (νοῦς), theoria (θεωρία) and others, into concrete objects, ideas and processes.

On the other hand, Christian theology sees the world in holistic way, and the man as one who, through spiritual contemplation of creation, reaches the God thereby recognizing that he is inseparable part of creation. That kind of perception is founded on ascetic experience of the Church fathers, especially expressed in St. Maximus the Confessor and St. Isaac the Syrian. In these fathers we find understanding of reality is indissolubly based on purification from passions, liberation from conceptual and dialectical understanding of the world so that mind (nous) can, through apophatic theology (via negativa), reading the Scriptures enters in contemplation which reveals the beauty both the sensual and spiritual reality. According to the St. Maximus and St. Isaac, all of that is for man achieve unity and knowledge of God through love an personal (hypostatic) relation with Him. As Christians, we should practice this way of life as our response on contemporary ecological issues because this ascetical way of life radically changes our experience of nature and being.

Key words: nous (νοῦς), theoria (θεωρία), via negativa, ascetism, prayer, unity with God, ecology.